

FERNANDO PESSOA

**QUARESMA,
DESCIFRATOR**

PROZĂ POLITISTĂ

Selecție, traducere din portugheză,
prefață și note de
DINU FLĂMÂND

HUMANITAS
fiction

Prefață

[I]

Cu câteva luni în urmă am avut surpriza dureroasă de a găsi, în ziarul de dimineață, la sfârșitul anunțurilor plăcute, vestea că murise la New York, unde era „în trecere“, un cetățean portughez, doctorul Ambrosio Quaresma¹. Notița nu informa cum murise doctorul Quaresma, și nu menționa nici când se petrecuse acest lucru; evident că era vorba de o notă sumară redactată de serviciul consular, comunicată din oficiu, trimisă ziarului de Ministerul Afacerilor Externe.

Dureroasa surpriză pe care mi-a provocat-o această știre nu venea din faptul că avusesem legături speciale de prietenie cu cel decedat și nici fiindcă în lipsa informațiilor despre felul în care și-a sfârșit zilele doctorul Quaresma ar fi fost ceva suspect. Ceea ce m-a șocat, în laconismul cu care fusese redactată știrea, cu absența totală de informații referitoare la defunct, unde uitaseră să pună măcar un adjectiv, era nu doar că patria pierduse un om de o asemenea valoare, rămas necunoscut marelui public, dar că rubricile de necrologuri ale jurnalelor, deseori destul de interesante când ne aduc aminte cu uriașe hiberbole de recente dispariții ale unor oameni notabili – unii considerați așa prin valoarea lor, alții fiindcă fuseseră niște excentrici – și ne propun deci să-i admirăm, și de aici uneori aflăm despre oameni care avuseră o anumită aură, iar din faptul că au fost uitați sau că au rămas în umbră după aceea, noi nu aflăm că au trăit decât odată ce mor –, deci nici măcar aceste rubrici nu adăugaseră un

¹ Pessoa îi va schimba definitiv numele, acesta devenind Abílio Fernandes Quaresma.

singur cuvânt la nuditatea știrii prin care i s-a adus publicului la cunoștință moartea doctorului Quaresma.

M-a umplut de amărăciune constatarea că un om cum fusese Quaresma nu avusese parte de nici o zi de celebritate. Știam prea bine că el nu o căutase niciodată, fiindcă rămăsese mereu un visător, prizonier al alcoolismului său impenitent, dar și al sistemului său de raționament devenit aproape automat. Dar simțul dreptății îmi spunea, chiar dacă nu pe un ton secret imperativ, că i se datora această celebritate, iar faptul că nu o căutase nu anula ideea că i s-ar fi cuvenit să aibă parte de ea și că, în fine, cam era timpul ca eu să fac cunoscute oamenilor, cât mai limpede posibil, cât mai multe dintre afacerile ajunse la cunoștința mea și în dezlegarea cărora au putut fi folosite facultățile doctorului Quaresma.

Iată de ce mi-am asumat sarcina editorială de a aduna, de peste tot de unde puteam să le găsec, toate cazurile enigmatice despre care am reușit să aflu, în care modul de a raționa al doctorului Quaresma avusese rolul de Oedip în fața unui sfînx criminal. Iar în asta am fost cât se poate de prompt ajutat, cu o sollicitudine pentru care le rămân foarte recunoscător, de numeroși oameni, portughezi sau străini, cărora m-am adresat ca să obțin datele necesare la compilarea acestei opere. Am preferat ca fiecare în parte să-și relateze personal „cazul“ petrecut sub ochii lui și cu care experiența lui a avut un contact direct, așa cum mie îmi revine personal să povestesc ceea ce s-a produs în prezența mea. Până acum am reunit douăsprezece¹ episoade extraordinare din viața de raționalizator a doctorului Quaresma. Am să le prezint cititorilor, una după alta, transcrise cu grijă și scrupulos traduse, în funcție de faptul că sunt destinate unor cititori naționali sau nu. Figura doctorului Quaresma, simplă dar și complexă în același timp, va reieși probabil din aceste texte, spre edificarea cititorilor. În felul acesta eu voi fi scutit de incomensurabila

¹ Ediția portugheză conține chiar treisprezece texte, dintr-un total de șaptesprezece găsite, majoritatea însă neterminate. Această prefață, compusă și ea din mai multe fragmente redactate în momente diferite, părea destinată să introducă fie una dintre nuvele, fie ansamblul culegerii, în cazul în care autorul s-ar fi decis să reunească textele redactate între 1912 și 1935, conform precizărilor făcute de Ana Maria Freitas în ediția de referință.

grijă, suplimentară, de a trebui să încerc să-l descriu, muncă imposibilă căreia un singur om i-ar fi dat de cap – dacă putea să o facă – doctorul Quaresma însuși.

Cum nimic nu leagă aceste episoade, nu există nici raport temporal între ele, și nu are importanță să știm care din ele s-a petrecut primul, și care după aceea. Pe măsură ce ele mi-au parvenit, m-am înhămat la publicarea lor; iar ele au rămas în ordinea în care mi-au sosit.

Voi începe cu episodul pe care eu însumi pot, mai bine ca oricare altul, să-l povestesc.

Relatarea diferitelor cazuri, criminale sau aproape criminale, la soluționarea cărora a contribuit Quaresma total sau parțial, intră, firește, în trei categorii distincte. Relatarea celebrului caz Vargas, nu cel dintâi pe care Quaresma s-a străduit să-l rezolve, ci primul pentru care a prezentat în mod public o soluție, prima dată când a luat cunoștință poliția (și încă în ce fel!) de existența lui Quaresma, nu e chiar de natură să alimenteze o poveste pe care să o poți reduce la mai puțin de un volum, atât de amplu, de complex și de singular e raționamentul prin care Quaresma a reușit s-o elucideze.

Celelalte cazuri elucidate de Quaresma nu necesită o redactare atât de amplă. Unele dintre ele, totuși, și-ar vedea faptele mutilate, și relatarea modului în care au fost elucidate diminuată, dacă povestirea s-ar reduce la un simplu rezumat. Dar există și altele, de felul celor care alcătuiesc această carte, și care vor constitui poate și alte cărți, unde narațiunea poate fi scurtă fără să se piardă nimic, și unde raționamentul, concentrat cum a fost pe o analiză rapidă și decisivă, nu poate fi altcumva decât scurt.

Cu acestea din urmă aș începe să relatez cazurile elucidate de Abílio Quaresma.

Cum eu relatez lucrurile acestea pe măsură ce obțin datele complete despre fiecare, evident că nu adopt în dispunerea lor restrictivă nici un fel de ordine, cronologică sau de altă natură. Totul se raportează la anchete independente, nu are importanță dacă o povestire vine înaintea alteia, sau dacă se inversează ordinea. Cu atât mai mult cu cât, în momentul în care Quaresma și-a făcut apariția pe scena publică, sau mai degrabă socială, spiritul său era de multă vreme format; așa că nu e de așteptat ca din parcurgerea acestor relatări să se poată studia vreo evoluție în ceea ce-l privește.

Moartea recentă a vechiului meu prieten, doctorul Abílio Quaresma, a dat viață unei idei care mă bântuia de multă vreme, dar pe care nu am avut niciodată ocazia morală să i-o supun atenției. Abílio Quaresma, „medic fără cabinet și descifrador fără șarade”¹, cum foarte simplu și cu foarte multă dreptate se descria, avusese ocazia să intervină pentru a soluționa diverse șarade ale vieții reale – totdeauna extrem de stranii, iar deseori chiar mai ingenioase decât cele din *Almanahul amintirilor*, care era una dintre cărțile sale preferate. Moartea lui Quaresma mă dispensează, din diverse motive, să-l consult în această privință; și, după ce am comentat îndelung afacerea împreună cu comisarul Manuel Guedes, de la poliția criminală, și el un vechi prieten al lui Quaresma, m-am decis să spun aceste povestiri, cât pot eu mai conștiincios, pentru a pune în ele acele aventuri intelectuale care pe mine, ca și pe Manuel Guedes ne-au făcut să vedem în Quaresma o ființă cu adevărat excepțională.

Sarcina pe care mi-am asumat-o, spre a reuni diferitele „cazuri” ce constituie singura viață de practician într-o clinică a doctorului Quaresma, care numai doctor nu a fost, s-a dovedit a fi de lungă durată și nu tocmai ușoară. Voi relata aceste cazuri pe măsură ce ele se reconstituie cu totul în spiritul meu de-a lungul cercetărilor pe care le-am făcut. Însă voi prezenta numai o reconstituire riguros științifică. Și nu voi introduce în aceste relatări nici un alt element decât cele care au existat, pentru expunerea faptelor. Relatările vor fi expuse în ordine, pe măsură ce voi reuși să le completez, fără să țin seama de nici o ordine cronologică, ceea ce, de fapt, ar fi o superstiție inutilă, căci nu am intenția să studiez evoluția perspicacității lui Quaresma, ci doar să înregistrez diferite manifestări ale acestui spirit, din moment ce el era deja format. În anumite cazuri, povestea va fi redată prin cuvintele conținute în unele depoziții ale celor mai apți martori, prin prezența și inteligența lor, prin capacitatea lor de a povesti lucrurile așa cum s-au petrecut; dar vigilența mea literară, cât și faptul că l-am cunoscut personal pe doctorul Quaresma vor fi în permanență prezente spre a retușa textul, nu ca să-l facă mai

¹ Portughezii erau deja pasionați de dezlegarea unor cuvinte încrucișate și șarade, de aici și cuvântul *charadista*; dar în text Pessoa preferă expresia „decifrador de charadas”.

interesant, ci doar ca el să devină cât mai veridic. În privința altor cazuri, am crezut de cuviință, de îndată ce mă voi afla în posesia tuturor faptelor, să scriu eu însumi povestirile, cu toată obiectivitatea, în stilul unui romancier. Dar fie că va fi vorba de un caz sau altul, reaffirm fără ezitare sau modestie respectarea scrupulosului adevăr istoric în cele pe care le voi relata.

Îmi revine doar să le mulțumesc diversilor autori ai acestor relațări, care îmi sunt cu totul străini, pentru ajutorul pe care mi l-au oferit scriindu-le, precum și pentru onoarea pe care mi-o conferă permițându-mi fără pic de rezervă să le revăd și să le corectez.

Comisarului Manuel Guedes, a cărui uluitoare memorie a fost una dintre sursele acestor relațări, nu am de ce să-i mulțumesc, căci amintirea doctorului Quaresma îi este și lui la fel de dragă ca mie; amândoi nu facem decât să-i aducem un omagiu publicând aceste contribuții la istoria gândirii aplicate.

Cât despre manuscrisele lăsate de doctorul Quaresma, a căror publicare mi-a fost încredințată, cu rezerva doar că voi face acest lucru numai dacă voi considera că e util, e o poveste de care mă voi ocupa mai încolo, atunci când va trebui să mă refer direct la manuscrisele sale.

Șarade, probleme de șah, tot felul de încâlceli matematice și geometrice, el din toate acestea se hrănea și trăia cu ele cum trăiești cu o femeie. Plăcerea lui abstractă o constituia raționamentul aplicat. Camera lui de pe Rua dos Fanqueiros, căreia îi devenise la fel de fidel pe cât de fidel era renunțării sale la viață, a cunoscut orgii de pătrundere și înțelegere a soluțiilor pe care nici un împătimit al cărnii nu le-ar putea egala în propria lui experiență.

Dar niciodată nerăbdător, și nimeni nerăbdător cu el, puțin trist, cu un soi de gingășie distantă și un fel distrat de a se uita la copii, de a-i asculta pe cei umili, de a le da întâietate să treacă cerșetorilor – și nici tragedii, nici drame, ci doar pierdere, lapsus, condamnare a emoțiilor, toate ștergându-se numai ca el să poată să gândească...

Nici un pic de simț estetic, cu excepția celui pe care-l conferă raționamentul, fiind echilibrul ce se naște atunci când el se exercită.

Nici un pic de simț științific sau filozofic: indiferență continuă a gândirii în fața asalturilor fatalității.

Incapacitate aproape deplină de a scrie, oarecum fiindcă scrierea e tributară obiectelor, deci ai nevoie de hârtie, de cerneală, de un stilou în organizarea rezultatului.

Sufletul omului prezintă ciudate sentimentalități. Eu sunt sigur că, atunci când Compania Tutunului a încetat să mai fabrice ieftinele țigări de foi Peralta, a contribuit în felul ei la apariția acelei tuse cadaverice care a pus probabil capăt vieții protagonistului acestor drame ale rațiunii.

Poți să iubești o marcă de țigări. Există oameni care se bat, sau chiar mor, pentru idei abstracte, fără pic de glumă; iar Peralta era una dintre acestea.

Ciudat este felul în care anumite subiecte ne pot modela spiritul în funcție de natura lor. Am fost într-adevăr prietenul lui Quaresma; și sufăr cu adevărat de dor după el; însă, acum când scriu despre el, îmi asum, fără să vreau și fără să regret, cum de altfel o fac întotdeauna, răceala celui despre care vorbesc, și nu reușesc să vărs nici măcar o lacrimă în proză. Personalitatea lui Quaresma se insinuează în ceea ce scriu; stilul meu refuză să nu fie rece.

Dar și mai ciudat e faptul că acest individ stins și șters, care trăia toată viața subiectivă a problemelor obiective, dobânda o nouă și miraculoasă energie atunci când rezolva o problemă, mai cu seamă o problemă dificilă. Doctorul Quaresma, în starea sa normală, era un aport neînsemnat pentru umanitate; însă tot doctorul Quaresma, după ce descifra, urca pe un pedestal intim, ardeau în el forțe necunoscute, nu mai era slăbiciunea unui om: devenea forța unei concluzii. El nu se transforma – nu aș merge până acolo –, el se transfigura fără să se transforme. Rămânea mereu același Quaresma, dar avea gloria de a fi *Almanahul amintirilor* din anul următor, conținând deja în el toate șaradele.

Cuvintele acestea pot să pară seci, ușoare, neorganice. S-ar putea crede că eu nu-l stimez pe Quaresma. Nici vorbă, îl stimez, dar în acest moment când vorbesc despre el nu înseamnă că îl elogiez – nu,

eu îl văd – îl văd în descrierea a ceea ce văd ca și cum o mașină fotografică ar aduce și capacitatea de a scrie¹.

Meditativ al realității, strateg al deja-făcutului, raționamentul său, într-o mișcare foarte rapidă, dezgolea faptele unui caz de toate aspectele lui neimportante, iar scheletul adevărat al celor întâmplare apărea brusc pe o radiografie scoasă din chiuveta de dezvoltare.

II

L-am găsit pe doctorul Quaresma adâncit în fotoliu și abătut. Nu cred că era beat – sau, în sfârșit, poate numai nițel –, dar precis fusese cu o zi înainte. M-a primit ridicându-se cu o bruscă lentoare, cu un efort iritat, de parcă sosirea mea îl trezise în timp ce visa. Cu un ton a cărui asprime nu reușea să o domine în întregime, îmi indică un scaun pe care să stau, apoi, reinstalându-se în poziția confortabilă, se așeză și începu să-și mângâie barba, într-un fel de atitudine de așteptare. [...] În intervalul de timp dintre momentul când m-am așezat pe scaun și cel în care am început să vorbesc, am examinat aspectul său general. Era mai scund decât majoritatea oamenilor, slab, osos, cu oase mici, avea umerii căzuți și niște picioare slăbite, dădea impresia imediată și generală de corp plâpând devenit și mai fragil din pricina cine știe căror vicii. Fizionomia lui, privirea, tremurul ușor ce se putea citi pe toate punctele de pe suprafața corpului denunțau mai cu seamă viciul alcoolului. Culoarea gălbuie a bărbii și a mustății – de un castaniu deschis și ușor sur –, aspectul de asemenea destul de murdar al arătătorului de la mâna lui dreaptă, dar și de la stânga (însă ceva mai puțin) indicau folosirea tutunului. Într-adevăr, fuma constant, [...] cu mâna dreaptă, iar când era atent, fuma cu mâna stângă, continuând să-și mângâie barba cu mâna dreaptă, tocmai ca în acea clipă când se întoarse spre mine cu un început de atenție.

1 „Como uma máquina cinematográfica que tira a qualidade de escrever“: nu cred că trebuie să înțelegem din ambiguitatea verbului „tira“ ideea că e eliminat scrisul, ci mai degrabă că el se adaugă imaginii.

CUPRINS

<i>Arta detectivului</i> de Dinu Flămând	5
<i>Prefață</i> de Fernando Pessoa	13
Cazul Vargas	23
Pergamentul furat	120
Moartea lui Don Juan	169
Scrisoarea magică	192
Furtul de la Conacul Viilor	231
Disparația doctorului Reis Gomes	256
Cazul încuietorii cu trei combinații sau Furt la Banca Galiciei	270
Cazul camerei încuiate	282
Complici sau Tribunal	314